

період також готує "Феноменологію духу" та "Філософію історії", як і інші видатні історичні уявлення, якими ми завдячуємо Гегелю" [15].

Отже можна зробити висновок, що історико-філософські ідеї В. Дільтея справили значний вплив на формування історико-філософської науки його часу та розвиток основних напрямків історико-філософських досліджень у європейській філософії ХХ ст. Твір "Історія молодого Гегеля" сприяв відродженню неогегельянства. Він і досі не втратив свого значення, він дозволяє більш глибоко зрозуміти творчий шлях філософа, а тому й усе його вчення.

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – С. 669.
2. *Dilthey W. Die Jugendgeschichte Hegels* / W. Dilthey. – Berlin, 1905. – С. 32–33.
3. *Ibid.* – С. 179–180.
4. *Гегель Г. В. Ф.* Энциклопедия философских наук: в 3 т. Т. 1. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1974. – С. 212, 213.
5. Див.: *Ильин И. А.* Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека / И. А. Ильин. – СПб.: Наука, 1994. – С. 522–533.
6. *Валь Ж.* Несчастное сознание в философии Гегеля / Ж. Валь. – СПб.: Владимир Даль, 2006. – С. 5–6.
7. *Ильин И. А.* Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. – С. 46.
8. *Dilthey W. Die Jugendgeschichte Hegels.* – S. 184.
9. Див.: *Hegel. Uber die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts, seine Stelle in der praktischen Philosophie und sein Verhaltnis zu den positiven Rechtswissenschaften* // Hegel Samtliche Werke. – Bd. VII. – S. 325–411.
10. *Dilthey W. Die Jugendgeschichte Hegels.* – S. 86–87.
11. *Ibid.* – С. 88.
12. *Dilthey W. Die Jugendgeschichte Hegels.* – S. 109–110.
13. Див.: *Dilthey W. Die Jugendgeschichte Hegels.* – Berlin, 1905.
14. *Ibid.* – S. 173–174.
15. *Ibid.* – S. 198–199.

Надійшла до редколегії 14.09.12

А. О. Мельниченко, студ., КНУТШ

ПРИРОДА ПІЗНАВАЛЬНОГО ДОСВІДУ ЗА ДЖОНОМ ЛОККОМ

Проаналізовано філософські засади пізнавального досвіду в концепції Джона Локка. Виділенні основні напрямки критики Локка теорії вроджених ідей. Запропоновано авторську інтерпретацію сенсуалістичних поглядів філософа, окреслено їх значення в філософській традиції.

Ключові слова: емпіризм, пізнання, досвід, людина, ідеї, Дж. Локк.

Проанализированы философские основы познавательного опыта в концепции Джона Локка. Определены основные направления критики Локка теории врожденных идей. Предложена авторская интерпретация сенсуалистических взглядов философа, очерчено их значение в философской традиции.

Ключевые слова: эмпиризм, познания, опыт, человек, идеи, Дж. Локк.

It have been realized the analysis the philosophical foundations of cognitive experience in the conception of John Locke. Discovered the main areas of criticism of Locke theory of innate ideas. It is offered the authors sensual views of philosopher, the meaningfulness of the ideas in philosophy tradition.

Key words: empiricism, knowledge, experience, human, ideas, J. Locke.

Філософія емпіризму від самого зародження і до сьогодення була і залишається вельми актуальною. Адже його ідеї є важливими для всього людства. Предметом дослідження емпіризму є людська особистість, людське пізнання, твердження, що чуттєвий досвід відображує характеристики об'єктивно існуючих речей. Цей напрямок в теорії пізнання, який визнає чуттєвий досвід джерелом знання і вважає, що зміст знання можна представити як опис цього досвіду, або як зведення до нього. Уста-

лено засновником емпіризму вважається англійський філософ Джон Локк. До філософських засад якого необхідно звернутися для дослідження даної теми.

Метою цієї статті є розкриття природи пізнавального досвіду та прояви його у людському сприйнятті. Окреслення основних напрямків критики Локка теорії вроджених ідей. Аналіз емпіричних засад пізнання. Дослідження проблеми тлумачення поняття ідея.

Питання про людське пізнання займає визначне місце у філософії XVIII ст. Це століття є проголошенням емпіризму як провідної течії. Локк будує свою філософію продовжуючи лінію Ф. Бекона. Своє вчення розгортає протистоячи картезіанству, кембриджським платонікам та університетської схоластичної філософії. Також великий вплив на Локка мали ідеї П. Гассенді, Р. Бойля, Т. Сиденхема. Головний твір – "Досвід про людський розум" (1690), над яким Локк працював близько 20 років, присвячено розгляду походження, видів і можливостей людського пізнання. Одним із вихідних положень теорії пізнання Локка є тезис про походження всього людського знання з досвіду, під яким він розуміє чуттєве сприйняття зовнішніх об'єктів. Спростування теорії вроджених ідей, з якого він починає свою працю, необхідне йому в силу як теоретичних так і практичних підстав. Цій теорії Локк приписує таке розуміння людини, як пасивної невольної істоти, якій він протиставляє свої головні принципи та ідеали. Їх суть полягає у відстоюванні свободи, самостійності, гідності, а певною мірою й активності людини.

Вже з самого початку окреслюючи майбутнє коло своїх пошуків можна зазначити, що розум ставить людину вище всіх інших істот, що мають здатність відчувати, та їй надаються всі ті переваги, які вона має над ними. З чого, стає зрозумілим, що людина XVIII століття – це людина, що наділена розумом, тільки завдяки якому вона здатна пізнати світ навколо. Розум (reason), розшифровується, в першу чергу, як здатність міркування, розуміння (understanding); він не є даним людині відразу й свідомо в силу самого факту народження. Розумна здатність може формуватися лише в процесі життєвого досвіду і завдяки власним зусиллям кожного індивіда. "Людина розумна" – це вільна і активно формована людина. Знання, ідеї, принципи не вкладені богом у людські душі, не дані людині від народження, але здобуті завдяки сходженню розуму та інших пізнавальних здібностей за відповідними ступенями досвіду і розуміння. "Якщо запитають мене, коли ж людина починає володіти ідеями, то вірна відповідь, на мій погляд: коли вона вперше отримує відчуття" [1].

Оскільки виявляється, що в душі не спостерігаються ідеї, до поки вони не будуть доставлені туди відчуттями, то тлумачити ідеї в розумі (understanding) необхідно одночасно з відчуттями, тобто з такими враженнями або діями в будь-якій частині нашого тіла, яке виробляє в розумі деяке сприйняття. Отже, можна сказати, що сприйняття встановлює різницю між тваринами та нижчими істотами. Тому сприйняття – виступає шляхом до пізнання. Сприйняття – перший крок і перша ща-

бель до знання, шлях до всього його матеріалу. Тому, чим менше відчуттів у людини, чим нечисленне і блідіше вироблене за допомогою їх враження, чим слабше застосовані до вражень здібності, тим далі вони від пізнання, яке можливо знайти в деяких людях. В результаті, все своє пізнання людина має формувати сама, за допомогою особистого досвіду, а не отримувати його десь із зовні, в якості сталих, готових та незмінних догматів. Людина виголошується вільною, повністю довіреною собі та своїм почуттям. Локк зазначає, що свідомість народженої дитини – це "чиста дошка" (*tabula rasa*). Тобто людина починає свій шлях пізнання з нуля своїх знань, з чистою свідомістю, з чистою душею. А весь матеріал для пізнання та роздумів отримується з досвіду. Під досвідом розглядається сукупність всього того, з чим людина має справу безпосередньо протягом всього життя. На досвіді ґрунтується все наше знання, та від нього воно і виникає. Тому, доречною є порада, що людина з раннього віку має бути чимось зацікавлена, тобто зайнята якоюсь діяльністю. Чим більш дитина буде слухати (чути), бачити, відчувати, сприймати, тим більш досвідченою, а отже і більш розумною вона буде.

Якими ж шляхами знання, ідеї, принципи можуть надходити в людську душу, від початку яка не володіє ними? Локк відповідає – звичайно з досвіду. І фактично, розрізняє два види досвіду: зовнішній досвід, що складається зі сукупностей визначень і внутрішній досвід, що утворюється зі спостережень розуму над своєю внутрішньою діяльністю. Джерелом зовнішнього – виступає об'єктивний матеріальний світ, який впливає на органи чуття людини і викликає, як наслідок, відчуття. На цій основі, стверджує англійський мислитель, в нас і виникають прості ідеї, що мають реальний (об'єктивний) зміст, який відповідає самим речам. Їхнє місце – в людському розумі, їхнє джерело – це відчуття та рефлексія.

За допомогою первинних якостей ідеї возводяться до самих чуттєвих речей і до чуттєвого сприйняття. Про перше джерело можна сказати, що наші чуття доставляють розуму різні один від одного сприйняття речей у відповідності до різних шляхів, якими предмети діють на них. Таким чином ми отримуємо такі ідеї як: ідеї жовтого, білого, гарячого, холодного, м'якого, твердого, гіркого або солодкого, і всі ті ідеї, які ми можемо назвати чуттєвими якостями [2]. В результаті того, що відчуття доставляють ідеї до розуму, зазначимо, що від зовнішніх предметів вони доставляють розуму те, що викликає в ньому ці сприйняття. Це джерело більшості наших ідей, яке повністю залежить від наших чуттів називається відчуттям. Так встановлюється неперервний зв'язок між чуттями, сприйняттям і більшістю наших ідей, котрі людина отримує завдяки своїм зусиллям. При цьому, душа та ті її ідеї, як тіло і протяжність, починають існувати в один і той же час. Тобто все залежить від початку сприйняття і формування ідей в людському розумі. Друге джерело ідей – діяльність розуму людини, коли вона має справу з зовнішніми об'єктами (речами), і спостерігає за собою, за своєю діяльністю, сприймає. Такий спосіб сприйняття називається рефлексія. Цей спосіб спостереження доставляє такі ідеї, як сприйняття, мислення, сумнів, віра, розмисел,

пізнання, бажання і всі інші ідеї дії розуму. Таким чином, стає зрозумілим, що пізнавальний досвід людини формується на основах п'яти відчуттів, сприйняття та породженню ідей. І саме аналізуючи досвід як джерело ідей, Локк виявляє, що не всі ідеї однаковою мірою адекватно відображають свій об'єкт, і залежить це від якостей самого суб'єкта.

За способом утворення і формування всі ідеї, по Локку, діляться на прості та складні. Прості ідеї містять у собі одноманітні подання і сприйняття й не розпадаються на якісь складові елементи. Фактично, прості ідеї – це ідеї, що опиняються в розумі при посередництві: одного органа чуття (так, світло і колір доставляються тільки зором), кількох відчуттів (ідеї простору, протяжності, форми, спокою, руху), рефлексії (ідеї сприйняття, мислення, хотіння), всіх видів відчуття та рефлексії (наприклад, задоволення чи страждання). Простими словами можна сказати, що до прости ідей відносяться ідеї: простору, форми, спокою, руху, світла, і т. д. Проте, за змістом ці ідеї діляться на дві групи. До першої групи відносяться ідеї, що відображають первинні, або первісні якості зовнішніх об'єктів, які є зовсім невіддільними від цих об'єктів, в якому б стані вони не були. Такі, наприклад, щільність, протяжність, форма, рух, спокій. Ці якості діють на органи чуттів за допомогою поштовху і продовжують в нас вище викладенні прості ідеї. До другої групи відносяться ідеї, що відображають вторинні якості, які не знаходяться в самих речах, але являють собою сили, що викликають у нас різні відчуття своїми первинними якостями (тобто обсягом, формою, зчепленням і рухом непомітних частинок матерії). Такі є колір, звук, запах, смак, тепло, холод, біль і т. п. Про ці ідеї вже не можна з повною впевненістю стверджувати, що вони відображають властивості зовнішніх тіл такими, якими вони існують самі по собі, поза нами. Більш того, ці ідеї виникають у свідомості суб'єкта тільки при відповідних умовах сприйняття; вони невіддільні від тіл, коли ці тіла представляють чи думають про них. Таким чином, прояв вторинних якостей зв'язується англійським мислителем не з самим об'єктивним світом, а з його сприйняттям у людській свідомості.

Отже, ідеями можна назвати вираження досвіду в розумі людини. Таким чином, через них людина реалізовує (використовує) свій досвід. Походження та формування складних ідей займає більший процес людської діяльності. Складні ідеї утворюються з простих ідей в результаті самодіяльності розуму. Як вже зазначалося, що розумна здатність формується лише в процесі життєвого досвіду і завдяки власним зусиллям кожного індивіда. Внаслідок чого Локк і виділяє три основні способи утворення складних ідей: поєднання декількох простих ідей в одну складну ідею; зведення разом двох ідей, все одно простих чи складних, і зіставлення їх одна з одною так, щоб оглядати їх відразу, але не поєднувати в одну; відокремлення ідей від всіх інших ідей, супутніх їм у їх реальній дійсності. Однак, маємо зазначити, що хоча ці ідеї є складеними зі простих ідей, або зі складних ідей, котрі складені з простих, розум при бажанні може розглядати кожну окремо як дещо зовсім цілісне, та визначати їх одним ім'ям (назвою).

Складні ідеї, що утворюються в нашому розумі, бувають трьох типів: модуси, субстанції та відношення (ставлення). Зазначимо, що автор використовує слово "модус" в незвичайному смислі, маючи на увазі залежні ідеї, такі як ідеї трикутника, подяки, краси, тощо. Приклад ідеї субстанції – ідея свинцю. Ми отримусмо її, поєднуючи ідею білого кольору з ідеями чіткого кольору з ідеями визначеної ваги, ковкості та плавкості. Два види таких ідей: прості субстанції, що існують окремо (наприклад люди чи вівці), та ті ідеї деяких субстанцій, що поєднанні разом (наприклад, армія людей або отара овець). Приклад ідеї відношення: батько – син, чоловік – дружина, і т. д.; причина та наслідок, творення, народження, виготовлення, змінення; час та місце як основа дуже широких відносин.

Розрізливши ідеї, важливо зазначити, що деякі істини отримуються з ідей одразу ж, як тільки розум перетворює їх у твердження. Для відкриття та визначення інших істин необхідний довгий ряд упорядкованих ідей, належне порівняння їх і ретельно зроблені висновки. Більш того, саме деякі істини першого роду завдяки їх загальному та легкому визнанню помилково й приймалися за вродженні. Насправді, слідує філософії емпіризму, ідеї й поняття не народжуються разом з нами, хоча одні ідеї засвоюються нами з більшою легкістю, ніж інші, і тому приймаються та визнаються більшим колом людей. Але, все ж таки, й це залежить від ступеня застосовності органів нашого тіла і, відповідно, розумових здібностей.

Розробляючи таке вчення про пізнання людини неможливим було оминати увагою мову людини. Питання мови, піднята англійцем в третьому томі, означає, що мова має велике значення в досягненні знання та досвіду людини. Оскільки зазначається, що мова, перш за все, являє собою результат творчості людини. Всі ж слова створила людина. Вона ж і встановила між ними зв'язок, а також зв'язок між предметами, котрі вони позначають. Ці рідкісні здібності перш за все і можуть відрізнити людину від тварин і птахів, які також можуть видавати звуки. Знову ж таки, це наголошує про те, що саме людський розум ставить людину вище всіх інших істот. Інакше кажучи, людська мова виникає як наслідок існування в людях здатності до абстракції та узагальнення, даного спочатку провидінням вміння пов'язувати воедино предмет з його природою завдяки слову. Слова безпосередньо зв'язані з чуттєвими ідеями. Тобто, слова визначають деякі ідеї, які виникають в людині в результаті чуттєвого сприйняття світу. Слова, в кінці кінців, виникають від слів, які означають чуттєві ідеї. В результаті чого, фактично основою для виникнення мови є досвід, безпосередній чуттєвий контакт з предметами реального або ідеального світу.

Для кращого розуміння, звернемося до трактування пізнання взагалі, яким його бачить філософ-емпірист XVIII ст. Пізнання виступає як сприйняття відповідності чи невідповідності двох ідей. Отже, пізнання є лише сприйняття зв'язку та відповідності або невідповідності та несумісності будь-яких наших ідей. Де є сприйняття, там і присутнє пізнання, де його немає, там ми в змозі тільки уявляти, додумувати, але ніколи ми не буде-

мо знати, не будемо мати знання. Пізнання можливо отримати тільки через відчуття. Пізнання існування будь-якої іншої речі ми можемо отримати тільки через відчуття. Таким чином, лише дійсне отримання ідей зовні повідомляє нам про існування інших речей і дає нам зрозуміти, що в даний час поза нами існує дещо, що викликає в нас дану ідею, хоча, можливо, ми не розмірковуємо по те, як це відбувається взагалі. Вдосконаленню нашого знання, росту пізнання сприяє постійне нагромадження ідеями досвіду нашого розуму. Іншими словами, накопичення досвіду.

Здатність для поповнення ясного та достовірного пізнання в тих випадках, де таке пізнання неможливо знайти, є вже судження. За допомогою судження розум робить висновок про відповідність чи невідповідність своїх ідей, або про істинність чи хибність будь-якого положення. Судження це зроблене у відсутності припущення про те, що речі існують так, а не інакше. Таким чином, розум володіє двома здатностями, що стосуються істинності та хиби. По-перше, це пізнання, за допомогою якого розум сприймає з достовірністю і переконується з цим у відповідності або невідповідності будь-яких ідей. По-друге, це судження, яке являє собою таке поєднання або роз'єднання ідей в розумі, при якому їхня відповідність або невідповідність не сприймається з достовірністю, але передбачається таким. І якщо судження поєднує чи розділює ідеї так, як речі існують в дійсності, то воно є вірне судження.

Згідно з цим, Локк, який звернувся до досвіду, який, з точки зору його принципово сенсуалістичної позиції, є єдиним джерелом нашого знання, стверджує, що розумна здатність може формуватися лише в процесі життєвого досвіду і завдяки власним зусиллям кожного індивіда. Природа пізнавального досвіду – це сукупність ідей, суджень, пізнавальних здібностей, людська діяльність взагалі. Звідси, все людське знання і походить з цього досвіду (чуттєве сприйняття), а процес пізнання, починається з простих ідей, і рухається до складних. І виходить, що чуттєве знання можна назвати вихідним, яке передає свідчення речей поза нами. Найвищим видом знання, якого людина в змозі досягти є інтуїтивне знання. Коли розум буде безпосередньо сприймати відповідність чи невідповідність ідей одна одній. Хоча, емпіричне знання і знання яке ми отримуємо з цього знання, може бути відносним, але за допомогою інтуїції та дедукції, ми можемо оцінити, наскільки воно відносно. Отже, основою нашого пізнання являється досвід, який складається з одиничних сприйняття. Сприйняття розділяються на відчуття (дії предметів на нашу органи відчуттів) та рефлексії. Ідеї виникають в розумі в результаті абстрагування сприйняття. Принцип "вроджених ідей" заперечується. Наголошується на тому, що в душі поступово відображається інформація від органів чуттів, яка поступає туди за допомогою емпіричного сприйняття реальності. Принцип який проголошується: первинність відчуттів перед розумом.

1. J. Locke. An Essay Concerning Human Understanding / J. Locke. – Adelaide, 2004. – P. 91.
2. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / Дж. Локк. – М. : Мысль, 1985. – С. 81. 3. Серебренников В. Учение Локка о природных началах знания и деятельности / В. Серебренников. – СПб., 1892.